

GENEL DIŞ POLİTİKA İŐIĐİNDA CUMHURİYET DÖNEMİ UZAK-DOĞU İLİŞKİLERİ: 1933-36

Prof. Dr. Hasan KÖNİ*

GİRİŐ

Türkiye ile ilgisi olan I nci Dünya Savaşının büyük Devletlerinin arşivleri açılmış bulunmaktadır. İngiliz, Fransız ve Amerikan Arşivlerinde Kurtuluş Savaşımız, 1923-38 Atatürk döneminin sosyal, kültürel, ekonomik yanları ve Türk dış politikasının safhaları daha açık olarak gözler önüne serilmiştir. Bizde bu yazımızda Amerikan belgelerine dayanarak 1933-36 arası genel Türk dış politikası ve Uzak-doğu ülkeleriyle ilişkilerimizi inceleyeceğiz.

Atatürk'ün dış politika'da sağladığı üstün başarısı 1930'lar dünyasında çok boyutlu bir dış politika izleyebilmiş olmasıdır. Bu politika bugün bile birçok ülkeye örnek olacak bir politikadır. Türkiye bu dönemde dış politikasında kendi çıkarları yönünde hareket ederken dünya devletlerine uluslararası barış ve adalet içinde davrandığı algılamasını verebilmiştir. 1930'lar Türkiye'nin iç sorunlarının nispeten hafiflediği ve uluslararası ilişkilerinde Batıyla yakınlaşmanın başladığı dönem olmuştur. Bu nedenle Türkiye, Milletler Cemiyetine çağrılarak üye olmuş ve bu örgütün aldığı kararlarda etken bir rol oynadığı gibi bu kararlara cesurca uygulayan bir ülke olmuştur. 1936'lardan itibaren Boğazlar, Hatay'ın Türkiye'ye katılması gibi dış politika gelişmelerinde, ortaya çıkan Almanya ve İtalya gibi Status quo'yu değiştirmek isteyen Devletlerin diğer Batılı Devletleri korkutması yatmaktaysada, Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenliğe katkısının önemli olduğu ve İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Türkiye'nin olumlu dış politikasına inanmalarının rolü olmuştur. İstanbul'daki Amerikan elçiliği Müteşarı Howland Shaw, 1936 yılında Türkiye'nin uluslararası durumu ile ilgili yazısında Türk politikası için basit gözüküyor ama kaliteli bir dış politika demektir.¹ Shaw'a göre Türkiye, komşusu Sovyetler Birliği

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

¹ Archives class RG 59, T.1245, I, 767.00 / 64: *Turkey's Present International Position*, by Howland Shaw, s. 3.

gibi devrimini sağlamlaştırmak için barış ve düzen istemektedir. İsteddiği kadar geniş toprağı vardır ve uluslararası hiçbir maceraya girmek niyetinde değildir. Türkiye'nin istediğı bütün dünya ile iyi geçinmektir. Önce kendi komşuları sonra daha uzaktaki ülkelerle. Yarattığı hükümet şekli ve sosyal örgütlenmeyle kendisini Orta-Doğu'da lider olarak görmektedir. Silahlanma yarışından çekinen Türkiye gerektiğinde kazançlarını savaşarak koruyacaktır. İşte bir yabancı uzman gözüyle Türk dış politikasının özeti.

Bizde önce dış politikamızın 1933-36 yılları arasındaki genel hatlarını inceledikten sonra, uzak doğu ilişkilerini ele alacağız.

I- Almanya ile ilişkiler

1933-36 döneminin Amerikan belgelerine dikkat edilecek olursa Türkiye'nin üç büyük ülke ile olan ilişkilerinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir: Almanya, İngiltere ve Sovyetler Birliği. Bizde burada bu üç ülke ile ilgili Amerikan görüşlerini aktaracağız. Howland Shaw'a göre Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerindeki gelişme son iki yıla rastlamaktadır (1933-35); "Planlı bir yaklaşma olmamakla birlikte bazı faktörler bu yakınlaşmada etkili olmuştur. Türkiye Alman revizyonizmi karşısında bir seyirci durumundadır. Yalnız kaldığında ise taraf tutmamaya çalışacaktır. Tek elden yönetilen Alman ekonomisiyle bir takas anlaşmasının imzalanması Türkiye'yi Almanya'ya yakınlıştırmıştır. Türk ekonomisinin dış satımlarının % 40'ı Almanya'ya olmaktadır. Alman mallarının kalitesi satın alışlarda Türkleri çekmektedir. Almanya'nın izlediğı politika bir sürü sürgünün Türkiye'ye gelmesinde önemli rol oynamıştır. İstanbul Üniversitesi, Ekonomi Bakanlığı, Tarım, Tıp, Almanların eline geçmiştir. Meşhur Alman müzisyeni Hindemith Atatürk'ün çok ilgilendiğı müzik reformunun hazırlıklarını yapmaktadır. Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinde Almanların elindedir. Ancak biraz fazla ileri giden Alman etkisi karşısında bazı çevrelerde tepki oluşmaktadır. Yakın bir dönemde önemli bir reaksiyon oluşacak gibi". Howland'ın bu son görüşü gerçekleşmeyecek, dengeli bir biçimde düzenlenen Türk-Alman ilişkileri 1944'lere kadar sürecektir.

II- Türk-İngiliz İlişkileri

Howland'a göre Türk, İngiliz'den nefret edebilir ancak ona saygı duymakta ve inanmaktadır. İngilizin kendine olan o muhteşem güveni Türk'ü büyülemektedir. Türk-İngiliz ilişkilerindeki gelişme İtalyan-habeş savaşı sırasında gelişmiş. Türk'ün ve İngilizin Akdenizin özgür-

lũđũ dũŐũncesi ise uyuŐma durumunda. Bu yakınlaŐma sonucu ise Sir Percy Loraine'nin Atatũrk'ũn yaŐamına karŐı giriŐilen komployu Tũrk hũkũmetine haber vermesiyle gelişmiş. Tũrklerde İtalyanlara karŐı uygulanan mũeyyidelerde, İtalyan saldırılarına karŐı verme kararlılığında İngilizlerin yanında yeralmıŐlar. Tũrkiye Kral George'un cenazesinde yũksek bir heyetle temsil edilmiŐ. Howland bu geliŐmeler karşısında isabetli bir gũrũŐle Tũrklerin boğazların yeniden silahlandırılması için İngilizlerden vize aldığını ve Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın Londra'yı son ziyaretinde İngilizlerden para bile kopardığını belirtiyor. Ancak ticari ilişkilerin siyasi ilişkiler kadar geliŐmediđini burada ifade etmek gerekiyor.

III- Tũrk-Sovyet İlişkileri

Howland, Tũrk Sovyet ilişkilerindeki denge ve sağlamlığın hayretle izlendiğini belirtiyor. Sovyetlerin propagandası yanlıŐ olabilmekte ve elçisi potlar kırabilmektedir. Ancak hiçbir Őey Tũrklerin Sovyetlerle dostluğunu bozmamaktadır. Sovyetler Tũrkiye ¼zerinde Alman etkisinden memnun değildirler. Howland Sovyet Elçisinin Almanların yerine Amerikan danıŐmanların Tũrkiye'ye dũnmũ olmasını ve bu iki ¼lke arasındaki ticari ilişkilerin daha çok geliŐmesini dilediğini belirtiyor. İtalyan'ın HabeŐistan saldırısı devam ederken BaŐkentteki diplomatik çevrelerde İngiltere ve Fransa arasındaki yakınlaşmanın ve bunu izleyen Fransız-Sovyet Paktının Tũrkleri Fransızlara yaklaŐtıracađı Howland'ın raporunda belirtilmiŐ. Ancak, Tũrkiye'nin istediği 250.000 franklık borcun bir tũrlũ verilmemesi. Fransa nedense Akdenizdeki zayıf tutumuyla Franklin Bouillon'la kurduğu dostluğu ve yakınlığı devam ettiremeyecektir.

IV- Yakın Doğu ile İlişkiler

1931 yılında Japonya'nın Mançurya'ya asker çıkarması ve Çin'in bu bũlgesinde Devlet Başkanı Pu Yi'nin liderliğinde Manuko kukla devletini kurması sonucu Çin'in Kuzey bũlgesi Japonya'nın etkisi altına girmiŐtir. Japonya bu Devleti 1932 yılında tanımıŐ ve bu tanımayla Çin'in toprak bũt¼nlũđ¼n¼ koruyamıyan Milletler Cemiyeti çok zor duruma dũŐm¼Őt¼r. Cemiyet burada bir araŐtırma grubu kurmuŐ ve yayımlanan Lytton raporunda Mançurya'nın Çin'e bağlı otonom bir Devlet olması kabul edilmiŐtir.² Bu karara aldırımıyan Japonya, 1933

2 A.J. Grant, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Long mans, 6th ed., 1952, s. 508.

yılında Milletler Cemiyetinden çekilmiştir. Kendisini aynı yıl Almanya izleyecektir. Daha önce Howland'ın raporunda belirttiği gibi sadece komşularıyla değil dış çevresi ile barış içinde olmak isteyen Türkiye, Milletler Cemiyetini destekleyerek 1934 yılında Çin'le bir dostluk anlaşması imzalamış ve Çin'in toprak bütünlüğünü savunmuştur.³ Türkiye'nin bu kadar uzak bir komşuyu desteklemesinde dostu Sovyetler Birliğinin, Japonya'nın kendi Güneyine yerleşmesinden duyduğu memnuniyetsizlik vardır. Sovyetler Türkiye'nin desteğine boğazların silahlandırılmasında önemli destek vererek cevap vereceklerdir.

Türkiye'nin Japonya ile olan ilişkilerine gelince, Amerika'nın Lytton raporu karşısında Türkiye'nin Japonya ile olan ilişkisini gözlediği dikkati çekmektedir. Ankara Elçilik Müsteşarı Charles H. Sherill, 1933 yılında Türk -Japon ilişkileri ile ilgili olarak yazdığı raporunda; Türk Dışişleri Bakanı Teyfik Rüştü Aras'ın Japon Amerika ve Sovyetlerin yeralacağı bir alt komitenin barış için çaba göstermesini önerdiğini ancak Japon elçisinin bu öneriyi reddettiğini açıklamaktadır.⁴ Daha sonraki günlerde Türkiye'nin bu yaklaşımını kabul eder gibi görünen Japonya, İngiliz, Fransız ve Amerikan yakınlaşması karşısında tutumundan bir daha cayacaktır. Türkiye'ye göre Japonya'nın Milletler Cemiyetini terk etmesi önemli değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişlikler Komitesi Başkanı Necmeddin Sadak beyde Akşam gazetesinde bu fikri işlemiş, Amerikan Müsteşarı Türkiye'yi kendi taraflarına çekebilmek için Japonya ile ticari ilişkilerinin iyi olmadığını oysa Türkiye'nin Amerika'yla yoğun ticari ilişkiler içinde olduğunu söylüyor. 1934 yılında Türk-Japon yakınlaşması raporları devam etmiştir. Bu raporlara göre bir Rus-Japon savaşı kaçınılmazdır. Bu savaş sırasında Türkiye'nin Sovyetleri Kafkaslarda sıkıştırması Japonya'nın lehine bir durum yaratacaktır. Japonya, Türkiye'nin yanında yeralması durumunda Türk donanmasına gemi vermeyi önermiştir. Japon elçiliği bu gelişmeleri. Moskova gazetelerinde yeralması üzerine öneriyi yalanlamıştır. Bu konuda raporu sunan Joseph C. Grew'e göre altı ay önce bu tür dedikodulara aldırılmayan Japonya şimdi aldırılmaktadır.⁵ Bir başka raporda ise Amerikan tarafı bir zamanlar Sovyet desteğinin Türkiye için ölüm kalım sorunu olduğunu ortaya koya-

3 Archives Class RG.59, T. 1245, 767.9311 / 4: Treaty Information-Sino-Turkish Treaty of Amity, by Willys R. Peck, Nanking Office.

4 See: Archives Class RG 59, T. 1245, Roll 6,767.94 / 10: *Turkish attitude toward Japan*, by Charles H. Sherill. From Ankara Embassy.

5 Archives class RG 59, T.1245, Roll 6,767.94 / 14: *Alleged Attempt at Turco-Japanese Rapprochement*, by Joseph C. Grew, Tokyo, 1934.

rak Türkiye'nin Sovyetlerin kanadı altında Avrupaya takdim edildiğini ve Avrupa dış işlerinin bundan etkilendiğini söylemektedir. Bugün Sovyetlerin Ankara'nın arkasında kaldığını söyleyen raporda Japonya'nın Türkiye açısından Türk-Sovyet ilişkilerini rahatsız eden bir unsur olarak görüldüğü belirtilmektedir.⁶

SONUÇ

Görüldüğü gibi Amerikan dokümanları bilinen Türk Dış Politikasına yeni bir görüş getirmemekle birlikte olayların daha iyi anlaşılmasına yarayacak yeni teferruat eklemektedir. Belgeler Türkiye'nin izlediği barış politikasında tutarlı olabilme açısından yakın komşularıyla olan ilişkilerinde tutarlılığı Uzak-doğu'ya dahi taşıdığını göstermektedir. Gerçekten Sovyetler Birliği Atatürk dönemi dış politikasında çok önemli bir yer oynamış olup bu dönemdeki ilişkilerin ve etkilerinin gerçek bir araştırması ortaya konmamıştır. Öte yandan yalnızcılık politikası izlediği ileri sürülen iki Dünya Savaşı arasında içine kapanan Amerika'nın her yerde olduğu, herşeyi gözlediği ve normal olarak pasifikten Akdenize olayları kendi lehine etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Türkiye'nin Japonya'ya yaklaşmamasında Amerikan'ın etkin politikası olduğu görülmektedir.

⁶ Archives class RG 59, T.1245, Roll 6,767.94 / 16, Shaw, Ankara, March 8, 1936.

Official translation of the text

大中華民國為建立並增進兩國友好關係起見決定訂立友好條約
 為此簡派全權代表如左
 大中華民國國民政府主席特派
 大中華民國駐瑞士特命全權公使胡世罕
 大土耳其共和國大總統特派
 大土耳其外交部部長伊茲米爾遜議員羅世鐸
 兩全權代表將所奉全權證書互相核閱均屬妥善議定各條於後
 第一條
 大中華民國與大土耳其共和國及兩國人民間應永敦和好歷久不渝
 第二條
 兩締約國同意按照國際公法原則建立兩國間外交關係
 兩締約國約定此締約國外交代表在彼締約國領土內互相條件之下

1934 Tarihli Türk - Çin Dostluk Antlaşmasının Çince metni.

應享受國際公法普通原則所承認之待遇

第三條

締約國同意對於該領及商務關係，及締約國人民在彼締約國領土內居留處問題，留待日後另訂條約規定之。

第四條

本約應由締約國按各本國法律於最短時間批准，批准文件應於批准後三個月內在日內瓦互換，自互換後第十五日起，本約應即發生效力，為此兩全權代表將本約二份簽字蓋印，以昭信守。

大中華民國二十三年四月四日訂於安格拉
西曆一千九百三十四

胡世澤印

羅世鐸印